

14. Taylor J.R. Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory / J. R. Taylor. – Oxford : Clarendon Press, 1989. – 256 p.
15. Oil & Gas Journal / March 20, 2006.
16. Oil & Gas Journal / April 3, 2006.
17. Oil & Gas Journal / April 10, 2006.
18. Oil & Gas Journal / April 17, 2006.
19. Oil & Gas Journal / July 3, 2006.
20. Oil & Gas Journal / July 10, 2006.
21. Oil & Gas Journal / July 17, 2006.
22. Oil & Gas Journal / July 24, 2006 .
23. Oil & Gas Journal / August 7, 2006.
24. Oil & Gas Journal / August 14, 2006.

*О.Л. Журкова
(Київ)*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі англійської та української мов)

Анотація. Розглядається конотативне значення фразеологічних одиниць англійської та української мов крізь призму лінгвокультурологічного підходу. Зроблено спробу класифікувати фразеологічні одиниці за ступенем об'єктивності конотативного значення, встановити міжмовні подібності, розбіжності та національну специфіку зіставлених мов.

Ключові слова: *лінгвокультурологія, конотативне значення, фразеологічна одиниця, мотивованість, реалія, мовна свідомість.*

Аннотация. Рассматривается коннотативное значение фразеологических единиц английского и украинского языков сквозь призму лингвокультурологического подхода. Осуществлена попытка классифицировать фразеологические единицы по степени объективности коннотативного значения, установить сходства, различия и национальную специфику сопоставляемых языков.

Ключевые слова: *лингвокультурология, коннотативное значение, фразеологическая единица, мотивированность, реалія, языковое сознание.*

Abstract. The article is devoted to the analysis of connotative meaning of phraseological units in the English and Ukrainian languages through linguistic and cultural approach. It is classified the phraseological units according to the degree of their connotative objectivities, defined interlinguistic resemblances, divergences and national specifics in comparative languages.

Key words: *linguistic and cultural approach, connotative meaning, phraseological unit, motivation, reality, linguistic consciousness.*

Проблема національно-культурної своєрідності системи мови на сучасному етапі розвитку лінгвістики є предметом багатьох досліджень. Національно-культурний складник відображає національну специфіку семантики одиниць мови, які в сукупності відтворюють мовну картину світу її носіїв. Встановлення етнокультурного індексу відбувається в межах процесу пізнання світу [4; 85]. Джерелом такого пізнання є фразеологізми. Ці одиниці – найкращий матеріал для віддзеркалення національно-культурних реалій. За експліцитним та імпліцитним змістом таких одиниць прочитуються сторінки історії народу, переглядають визначні соціально-політичні події, вимальовуються риси ментальності [1; 35]. Не має сумнівів, що лексико-семантична мовна система, а разом з нею і фразеологічна субсистема мови виступають провідними субстанціями у вираженні специфічних рис ментальності і характеру певного етносу. Отже, проблема національно-культурної своєрідності фразеології виходить за лінгвістичні межі та вимагає розв'язання на екстралінгвістичному рівні, що й визначає її **актуальність** та **новизну** для сучасної лінгвістики.

Мета цієї статті – зіставлення конотативного значення фразеологічних одиниць далекоспоріднених англійської та української мов крізь призму культурологічного підходу, адже саме на тлі національно-специфічного яскравіше виявляє себе своєрідність іншого етносу, його мова і культура.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- розкрити суть лінгвокультурологічного підходу до проблеми вивчення конотативного значення фразеологічних одиниць;
- визначити зміст понять «конотація» та «конотативне значення» фразеологічних одиниць;

- класифікувати конотативні фразеологічні одиниці англійської та української мов за ступенем об'єктивації конотативного значення;

- з'ясувати національну специфіку й міжмовні подібності та розбіжності за допомогою зіставлення фразеологічних одиниць англійської та української мов.

Об'єктом дослідження обрано конотативне значення фразеологічних одиниць, оскільки наявність саме емоційно-оцінного компонента в семантиці слова чи виразу дає можливість досліджувати конотацію як окремий аспект змісту певної фразеологічної одиниці.

Предметом дослідження є лінгвокультурологічний підхід до вивчення конотативного значення англійських та українських фразеологічних одиниць.

Матеріалом слугує корпус фразеологічних одиниць англійської та української мов, укладений шляхом суцільної вибірки з англійських та українських фразеологічних, тлумачних, етимологічних та інших словників.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується насамперед перенесенням інтересів дослідника з об'єкта пізнання на суб'єкт, тобто увага з традиційних порівняльно-історичної та системно-структурної парадигм сконцентрувалася на ідеї антропоцентричності мови. Формування антропоцентричної парадигми в сучасній лінгвістиці зумовило зсув проблематики в бік людини та її місця в культурі мовлення, оскільки в центрі уваги культурної традиції стоїть мовна особистість.

Ключовими напрямками антропоцентричної парадигми є когнітивістика та лінгвокультурологія. Тоді як когнітивна лінгвістика намагається відповісти на питання про організацію процесів пізнання людиною навколишнього світу, лінгвокультурологію більше цікавить мова як феномен культури та виразник певної національної ментальності.

Як самостійний напрям лінгвістики лінгвокультурологія сформувалась відносно недавно, у 90-ті роки ХХ ст. Її розвиток пов'язують із прямими таких учених, як Д. Б. Гудков, Ю. С. Степанов, Н. Д. Арутюнова, В. М. Шаклеїн, В. А. Маслова, В. В. Воробйов, В. В. Красних, В. І. Карасик, О. Й. Шейгал, Є. М. Лучиніна, С. Г. Воркачов та ін., українських мовознавців: В. М. Руса-

ців до засобів позначення світу, а точніше – до вибору цих засобів з метою справити певний комунікативний ефект» [6; с. 4]. Саме тому сьогодні досить розмитим є визначення лінгвістичного статусу конотації, дифузним та дискусійним конотативне значення.

Найбільш повним і глибоким видається є визначення В. М. Телії: «Конотація – це семантична сутність, яка узуально чи okazіонально входить до семантики мовних одиниць і виражає емотивне-оцінне та стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності при її позначенні, та вираз, який отримує на основі цієї інформації експресивний ефект» [6; с. 5]. Іншими словами, конотація – необов'язковий компонент значення, але вона дозволяє описати позначуване, віднести його до певного класу, а також виразити ставлення суб'єкта до того, що позначається та до дійсності загалом.

Динамічна реальність семіотичної системи проявляється у співвідношенні денотації та конотації, на базі якого виникає конотативне значення. За теорією О. О. Корнілова, у процесі історичного розвитку мов багато слів отримали свої конотативні значення не стільки тому, що позначувані ними денотати об'єктивно відповідають емоційно-оцінним додаткам, що приписуються їм мовною свідомістю, скільки тому, що на певному етапі мова (точніше, її носії) перестають задовольнятися суто комунікативною функцією, у людей виникає естетична необхідність у мовленні з «хитрим ізвиттям слів» [3; с. 235]. Звідси випливає, що конотативне значення – це результат роботи саме емоційно-оцінного компонента мовної свідомості. Вивчення конотативного значення в аспекті цієї тези означає перехід від вивчення знакових систем безпосередньо усвідомлюваних і таких, що свідомо використовуються людьми, до неусвідомлюваних знакових систем, тобто до вивчення соціального несвідомого. Саме ці конотативні значення – певні відрізки інформації про стійко пов'язані з якостями предмета або явища уявлення, характерною ознакою яких є ідеологічне навантаження, тобто здатність у формі ідеологічного впливу заступати основне значення слова або виразу, – дозволяють тому чи іншому суспільству дистанціюватись у культурно-історичному плані від інших, з їхніми особливими конотативними значеннями.

О. О. Корнілов пропонує усі слова, що мають конотативні «спів-значення», поділити на три групи за ступенем об'єктивності конотативного значення. Автор вважає, що такий розподіл дозволяє прогнозувати зони найбільших міжмовних розбіжностей і, відповідно, підказує перспективні напрями лінгвокультурологічних розвідок, спрямованих на вивчення експлікованих у мові особливостей національної ментальності [3; с. 236].

Отже, згідно з цією класифікацією, усі слова, що мають конотативне значення, можна поділити на:

- 1) слова, що мають вочевидь мотивовані конотації;
- 2) слова, що мають неясно мотивовані або немотивовані конотації;
- 3) слова, що мають конотації, мотивованість яких стає зрозумілою за умови знання реалій національно-культурного контексту.

Для підтвердження зробимо спробу зіставити еквівалентні фразеологічні одиниці англійської та української мов із вочевидь мотивованими конотаціями. Англійський вираз *play with fire* має багато синонімів: *dance on (upon) a tight rope* [*dance on a volcano, monkey with a buzz saw, jest (play) with edge (edged) tools, tread on dangerous ground, play with matches*]. Його повний еквівалент в українській мові: *грати з вогнем* – дуже небезпечні дії без урахування можливих наслідків; великий ризик. Внутрішня форма цього фразеологізму доволі прозора, адже вогонь завжди викликав певне побоювання щодо наслідків, які може спричинити, коли він неконтрольований. Крім того, з давніх-давен вогонь вважався стихією, що супроводжує надприродні явища, а отже, керується надлюдськими силами. Тому грати з тим, що не можна пояснити, зазвичай буває дуже небезпечним. Конотативне значення вочевидь мотивоване образом, що лежить в основі фразеологічних одиниць як англійської, так і української мов. Додамо, що, крім однакового денотативно-сигніфікативного значення, суб'єктивно-оцінна, функціонально-стилістична та емоційно-експресивна конотації теж збігаються в обох мовах.

Інший фразеологізм – *puffed up as (like) a turkey-cock* = *надутий як індик* – заснований на метафоричному перенесенні, що лягло в основу вторинної номінації. Тут конотативне значення збігається, оскільки і англійська і українська мовні свідомості асоціюють людину пихату та зарозумілу саме з цією птахом. Цікаво те, що, наприклад, французька мовна свідомість, окрім вка-

заного конотативного значення, має ще й інше: «залишитись у дурнях», «бути у дурному становищі», що демонструє специфіку національного мислення.

Прозорість внутрішньої форми дозволяє легко мотивувати конотативне значення англійського фразеологізму *like (love) (one, something) as the devil loves apples (dumplings)* [тж. *to love (one, something) as the devil loves holy water*] = *любити як собака палку*, тобто насправді не любити. Звичайно ж, сигніфікативно-денотативне значення цієї фразеологічної одиниці в обох мовах приблизно однакове, обидва фразеологізми мають конотацію іронічності, обидва збігаються за негативним емоційно-оцінним ставленням, однак англійська мовна свідомість обрала для вираження повного заперечення змісту зазначеного виразу біблейській образ диявола, ненависть якого проявляється або по відношенню до святої води, або до «райських» яблук, тоді як українська національна ментальність тяжіє до образу вірного собаки, який боїться бути побитим палицею, тому для нього це – вищий ступінь прояву «нелюбові». Цікавий з точки зору мотивованості український синонімічний фразеологізм: *любити як собака редьку (цибулю)*. Він містить у своєму складі українські реалії, етимологічно пов'язані з народною їжею і харчуванням. Це вказує на особливість образної національно-культурної специфіки української мови в порівнянні з англійською мовою.

Проілюструвати другу групу емоційно забарвлених фразеологізмів виявилось досить складним завданням, оскільки в них практично відсутня логіка семантичного переосмислення. Такі одиниці можна віднести до національно-специфічних, а пошук збігів серед конотативних значень звести до випадкових виключень. Наведемо кілька прикладів фразеологізмів із неясно мотивованими конотативними значеннями в українській та англійській мовах:

казанок, баняк, макітра (про голову людини): *казанок (баняк, макітра) варить* – фам., хто-небудь розумний, кмітливий і т. ін., добре орієнтується у чомусь;

баляси, баляндраси (про пусті веселі балачки, розмови, теревені): *точити баляси з баяндрасами* – весело розмовляти про щось незначне;

бєбєхє, бєльбєхє (про нутрощі, внутрішні органи людини): *вїдбїтї* (*надсадїтї*) *бєбєхє* (*бєльбєхє, печїнкї*) – дуже сильно побити кого-небудь;

параграф бєзслєвєснїй (про людину нїкчємну, незначущу): зневаж., службова особа, яка виконує свої обов'язки формально, на шкоду справі; бюрократ;

ажур (про повний порядок, благополучний стан речей): у [*повному*] *ажурї* – так, як і повинно бути, гаразд, як слід;

духєпєлїк (про удар кулаком, тумака): *скушїтувати стусанє* й *духєпєлїкє* – бути сильно побитим;

тєтєрє (про нерозумну або вайлувату, неповоротку людину): *глухє тєтєрє* – зневаж., людина, яка погано чує, недочуває;

гвїнтїк (про невеличку деталь): *до останнього гвїнтїкє* – повністю, до кінця;

old cat – «*стара кішка*» (про сварливу або злу бабу, огидну бабу; відьму);

walking dictionary (encyclopedia, library) – *жарт.* «*ходяча енциклопедія*» (про ерудовану людину);

doctor Fell (про людину, що викликає до себе мимовільну антипатію);

Dr. Jekyll and Mr. Hide (про людину, що втілює в собі два начала – добре і зло);

Darby (Derby) and Joan (про нерозлучну стару пару, відданих одне одному людей).

Як бачимо, походження неясно мотивованих конотативних значень фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах хоча і важко, але можна встановити. Головне тут – «не у відсутності мотивованості як такої (чимось же керуються носії конкретної мовної свідомості, коли «розподіляють» емоційно-оцінні «ярлики» по концептах своєї мови), а у дуже високому ступені довільності такої мотивації» [3; с. 243]. Воно й не дивно, адже своєрідність семантичних систем мов – результат внутрішньомовних причин, безпосередньо пов'язаних з понятійними мисленневими розбіжностями.

Однак іноді мови проявляють важко зрозумілу однастайність у баченні деяких об'єктів зовнішнього світу. Так, і англійська, й українська етносвідомості суху, черству жінку, яка позбавлена жіночності, чарівності і цілком віддана науковим інтересам, кни-

гам, асоціюють із *синьою панчохою* = *blue stocking*; про людину з дуже гучним голосом кажуть *труба ерихонська* (*єрихонська, ярихонська*) або «*васанський бугай*» = *Bull of Bashan*; а в дуже худій, виснаженій, немічній людині бачать образ *ходячого мертвеця* (*мерця*) = *walking corpse (skeleton)*. Останній фразеологізм у цьому значенні в українській мові має синонімічні вирази: *лантух з кістками, шкіра та кістки, одні моці*, але в українській мовній свідомості фразеологізм *ходячий мертвець* (*мрець*) набуває ще й іншого конотативного значення – втрата інтересу до життя, байдужість до всього. В англійській мові така негативна конотація не зафіксована.

Особливу увагу слід звернути на третю групу слів і виразів, у яких мотивованість конотацій зумовлена знанням реалій національної культури певного етносу. Іншими словами, для того, щоб усвідомити логічні схеми формування мовних конотативних значень, необхідно звернутися до контексту культури нації, зануритись у, так би мовити, культурологічний екскурс. Як правило, характер таких конотативних значень обумовлений екстралінгвістичними факторами, серед яких – уявлення про світ, релігійні погляди та звичаї, народні обряди, закони повсякденного життя наших предків. Саме ця «позамовна» інформація проникає вглиб національної свідомості, мотивуючи конотативні значення фразеологічних одиниць.

Наведемо приклад, який ілюструє формування конотативного значення за умови знання історично-політичного національного контексту. В англійській мові прикметник *Dutch* «голландський» має відчутно негативну конотацію: *Dutch auction* – аукціон, на якому ціни спочатку дуже високі, поступово знижуються, доки не знайдеться покупець; *Dutch bargain* – 1) угода, операція, що закінчується випивкою; 2) угода, що вигідна лише для однієї сторони; *Dutch courage* – хоробрість напідпитку = п'яному і море по коліна; *Dutch comfort (consolation; cold (sad, small) comfort)* – погана, слабка втіха; *Dutch concert (cat's concert)* – «котячий концерт», співи, коли кожний співає своє = хто в луг, а хто у плуг; хто в горох, хто в сочевицю; *Dutch defence* – удавана оборона, удаваний захист; *Dutch feast* – бенкет, на якому хазяїн стає п'яним раніше гостей; *in Dutch* – амер. сл. у тяжкому, скрутному

становиці; в немилості; *double Dutch* – тарабарська грамота, тарабарщина, нісенітниця.

Усі зазначені фразеологізми актуалізують загальну негативну емоційну оцінку відносно всього «голландського» з боку англійців. Пояснюється це тим, що у XVII ст. між Англією та Голландією велася жорстка конкуренція за володіння морями й колоніями. Зрозуміло, що в інших мовах, зокрема в українській, не знайдено жодної фразеологічної одиниці з компонентом «голландський».

В українській мові існує чимало фразеологічних одиниць, конотативне значення яких можна зрозуміти, проникнувши вглиб національно-культурного контексту. Серед широкого діапазону реалій – колоритних у національному плані номінацій, переважають ті, що пов'язані з древніми магічними діями (*перемивати кісточки, вилами по воді писано, заговорювати зуби*), забобонами (*ні пуху ні пера, переступити поріг, не пускати на поріг*), обрядами (*годувати гарбузами, врізати дуба*), історичними подіями (*пусто як Мамай пройшов; пропав як швед під Полтавою*), давніми законами та звичаями (*з ним каші не зварши, піднести печеного рака, залити за шкуру сала*), найменуваннями звичних побутових предметів (*причепився мов реп'ях до кожуха, глечики розбити*) тощо. Наприклад, фразеологізм *підсунути (підкласти) свиню* – нишком чи ненароком завдавати кому-небудь прикроців, діяти підступно, походить з часів історичних зв'язків українців із мусульманами, яким Коран забороняє їсти свинину: їм підсували свинину, щоб з них насміятися. Тож конотативне значення «підступність у діях, підлість» мотивоване історичними міжнаціональними взаєминами і впливами. Або фразеологічний вираз *перебивати/перебити через полу руку* – укласти угоду про продаж-купівлю якої-небудь худоби – походить від давньої заборони продавати худобу неприкритою рукою, її прикривали полою, бо вірили, що від неприкритої руки худоба «втратить плідючість». Первісно передача купленого з «поли» розвинулася з торгової таємниці. Мотивованість конотативного значення цієї фразеологічної одиниці зумовлена не тільки давньою традицією, а ще й віруваннями, суміжними із забобонами, пізніше частково трансформованими в символи, спричиненими реаліями навколишньої дійсності (*пола* – символ торгової угоди).

Зрозуміло, що шукати відповідностей між конотативними значеннями фразеологічних одиниць англійської та української мов серед реалій глибоко історичних, політичних, релігійних або побутових не має сенсу. Залишається розраховувати тільки на, так би мовити, семантичні універсалії, в яких відбивається приблизно однаковий набір конотацій. Наприклад, індоєвропейська загальна опозиція: позитивна/негативна конотація концептів «правий – лівий», «білий – чорний» і т. ін.

У **підсумках** зазначимо, що кожна мова – скарбниця національної культури, а культура – чинник формування мовних явищ. Поєднання цих сфер духовного життя як спільного процесу створює фундамент лінгвокультурологічного аналізу. Фразеологічні одиниці як найбільш типові знаки експресивно-образної номінації в широкому розумінні є носіями культурної інформації. Яскравіше національно-мовна картина світу відтворюється в конотативних значеннях фразеологічних одиниць, які формують механізми роботи емоційно-оцінного та морально-ціннісного компонентів мовної свідомості. Ми зробили спробу встановити мотивованість конотативних значень фразеологічних одиниць далекоспоріднених англійської та української мов. Аналіз обох зіставляваних мов виявив як загальні риси, характерні для людського колективу незалежно від мовної належності, так і специфічні особливості, зумовлені не стільки лінгвістичними, скільки екстралінгвістичними факторами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Венжинович Н.Ф. Лінгвокультурний феномен концепту (на матеріалі фразеологізмів англійської та української мов) / Венжинович Н.Ф. // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Розділ XI. Лінгвокультурологія. Етнолінгвістика. – Луцьк, 2007. – С. 357–362.
2. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. Навч. посіб. / Віталій Іванович Кононенко – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
3. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.

4. Кубрякова Е.С. Об одном анализе концептуального анализа слова *память* / Кубрякова Е.С. // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М., 1991. – С. 85–91.
5. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов / Телия В.Н. // Славянское языкознание: материалы XI Международного съезда славистов. – М., 1993. – С. 305–310.
6. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 139 с.

*Олена Манютіна
(Чернівці)*

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕВФЕМІЗМІВ У ТЕКСТАХ „ЖІНОЧОГО” ЖУРНАЛУ

Анотація. Розглядаються когнітивні та прагматичні характеристики евфемізмів у текстах масової культури англомовного суспільства в їх гендерній репрезентації на матеріалі „жіночого” журналу. Підтверджується, що вживання евфемізмів у текстах жіночого журналу забезпечує ефект безпосереднього спілкування з читачем, імітує стратегію позитивної ввічливості, орієнтований на різні типи престижу, створює підґрунтя для підтримання позитивного соціального обличчя жінки, наголошує на принципах маніпулятивного впливу як субстандарту міжгендерного спілкування.

Ключові слова: *евфемізм, евфемізація, престиж, самопрезентація.*

Аннотация. Рассматриваются когнитивные и прагматические характеристики эвфемизмов в текстах массовой культуры англоязычного общества в их гендерной репрезентации на материале „женского” журнала. Подтверждается тезис о том, что употребление эвфемизмов в текстах женского журнала обеспечивает эффект непосредственного общения с читателем, имитирует стратегию позитивной вежливости, ориентированный на разные типы престижа, обеспечивает основу для поддержки позитивного общественного лица женщины, акцентирует внимание на принципах манипулятивного воздействия как субстандарта межгендерных отношений.

Ключевые слова: *эвфемизм, эвфемизация, престиж, самопрезентация.*